

KUTADGU BİLİG'DE ENKLİTİK EDATLARI

ENCLITIC PREPOSITIONS IN KUTADGU BILIG

Yrd. Doç. Dr. Meltem GÜL

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Türkçedeki kelime türlerinden biri olan edatlar tek başlarına anlamı olmayan diğer kelimelerle birlikte kullanıldıklarında bir anlam ifade eden kelimelerdir. Dilin yardımcı öğeleri oldukları için geniş bir kullanım alanına sahiptirler. Kendi içlerinde birçok yan başlık altında toplanırlar. Bunlardan biri de enklitik terimiyle karşılanan gruptur. Enklitik edatları eklendikleri sözcüğün ses yapısına göre farklılık göstermekte bazen de birlikte kullanıldıkları sözcükle kalıplaştıkları görülmektedir. Türk dilinin her döneminde kullanılan enklitik edatlarının Orta Türkçe dönemine ait bir eser olan Kutadgu Bilig'de de çok sık geçtiği ve beyitlerin tam olarak anlaşılması için önemli bir görev üstlendiği görülmektedir.

Bu çalışma Kutadgu Bilig'de geçen enklitik edatlarını kapsamaktadır. Öncelikle bugüne kadar enklitik edatları üzerine yapılan çalışmalar özetlenmiş ve ortaya konulan bu fikirler doğrultusunda enklitik kavramı ele alınmıştır. Bilhassa edatlar üzerine çalışan araştırmacıların enklitik terimini tanımlamaları ve yaklaşımları hakkında detaylı bilgi verildikten sonra Kutadgu Bilig'de de kendini hissettiren Oğuzcanın tarihi seyri ve Orta Türkçe dönemi eserlerine yansımından kısa bir şekilde söz edilmiştir. Daha sonra Kutadgu Bilig'de kullanılan ok, ol, la, ma/me ve mat/met, erinç, erki ve yime olarak geçen enklitik edatları ve bunların daha çok olasılık, tereddüd, şüphe, zaman, bildirme, kesinlik gibi anlamlarda kullanıldığı bilgisi verilerek Kutadgu Bilig'de geçen bu edatlar her yönüyle incelenerek yapıları, geçirdikleri değişimler kullanımları ve görevleri örnek beyitlerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu yapıların daha iyi anlaşılması için örneklerin Türkiye Türkçesine göre çevirileri verilmiştir. Bu çalışma Kutadgu Bilig'deki enklitik edatlarını içerdiği ve Orta Türkçe dönemindeki enklitik edatlarıyla ilgili fikir verdiği için bu alanda çalışan araştırmacılar için de kaynak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Edatlar, Enklitik Edatları, Yapı Bilgisi, Kutadgu Bilig, Pekiştirme

Abstract

Prepositions which are non-sense types of words in turkish, have sense when used with other non-sense words. Auxiliary language elements have a wide range of applications for which they are. Grouped under several headings in themselves as they. One of them is the group covered by the terms enclitic. Enclitic preposition vary according to the sound structure of words, sometimes they are attached to the word that is seen that the stereotypes used in conjunction. In every period of the Turkish language, which is used enclitic preposition source of Middle Turkish periods Kutadgu Bilig also appear to play an important role too frequent occurrence and to fully understand the verse.

This study covers the enclitic preposition in Kutadgu Bilig. First summarized the work done so far on the enclitic preposition and enclitic concepts put forward in line with these ideas are discussed. Particularly after being given detailed information about the terms of the researchers who are working on prepositions enclitic definitions and approaches, it is also mentioned Oğuzcan's course of history itself and a reflection on the Works of Middle Turkish Periods in Kutadgu Bilig in a short way. Then, The enclitic prepositions of *ok, ol, la, ma/me, mat/met, erinç, erki, and yime*, which are used in Kutadgu Bilig, used such as more of a possibility, hesitation, doubt, time, report the sense of certainty providing information in examining every aspect of the structure, their changes and tasks has tried to expose the sample couplets in Kutadgu Bilig. For a better understanding of these structures examples are given according to turkish language translations. This work contains the enclitic prepositions in Kutadgu Bilig and is giving an idea about enclitic prepositions of the Middle Turkish period and also will be resources for researchers who are working in this field.

Key words: Prepositions, Enclitic Prepositions, Morphology, Kutadgu Bilig, Semi- Reduplication

GİRİŞ

Tek başlarına bir anlam ifade etmeyen edatlar, kelimeler arasında ilgi kurarak anlamın tam olarak anlaşılmasına yardım eden ve anlatımı güçlendiren kelimelerdir. (Korkmaz, 2003, s.1052) Vardar, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde vurgudan yoksun olan ve kendisinden önceki sözcükle birlikte vurgu birimi oluşturan öge olarak enklitik terimini açıklamış ve sonsığınak olarak da Türkçeye aktarmıştır (Vardar, 1998, s. 186). İpek enklitik edatlarını kendisinden sonra geldikleri unsurun anlamını kuvvetlendiren, pekiştiren edatlar olarak tanımlamaktadır. (İpek, 2009, s. 1200). Ercilasun, enklitik terimi için eklenti sözcüğünün önerilebileceğini; fakat şu an enklitik terimini kullandığını belirtir. (Ercilasun, 2008, s. 40). Ersoy bu terimi kiplik parçacığı olarak tanımlar ve bugüne kadar yapılan araştırmalarda kullanılan terimler ve hangi bilim adamı tarafından kullanıldığını gruplandırır. İpek aslında “enklitik” teriminin “ek-edat” manasına geldiğini belirterek (İpek, 2009, s. 1199) bunlardan bir kısmının ekleşmiş veya ekleşme temayülü gösterdiklerini belirtmiştir. Türkçede bu terim son çekim edatı, son takı, ek-edat, kuvvetlendirme edatı, pekiştirme edatı, son sığınak terimleriyle karşılanmıştır.

Üstüner, Türk dilinde dört türlü pekiştirme olduğunu belirterek bunların cümlelerdeki söz dizimiyle, kelimelerle, seslerle ve eklerle oluştuğunu ileri sürmektedir. Kelimelerle oluşan pekiştirme grubunun içine edatlar, zamirler, tekrarlar ve ek-edatları olarak +A, +Çı, +Ma, +Dı, ok/ök, +la'yı ek edat olarak nitelendirmektedir. (Üstüner, 2003, s. 214-219) Türk Dilinde enklitik edatları konusunda yapılan araştırmalar sınırlıdır. Konuyla ilgili Marcel Erdal, Vefa Nalbant, Bilge Özkan, Zafer Önler, Ahmet Bican Ercilasun, Sema Barutçu Özönder ve Birol İpek'in yaptığı çalışmalar dikkat çekicidir.

Bu edatlar için enklitik terimi kullanılmasa da bunların Türk dilinin en eski dönemlerinden beri var oldukları bilinmektedir. Eski Türkçe dönemi üzerine oldukça detaylı bir çalışma yapan Gabain'in Eski Türkçenin Grameri adlı eserinde, bu edatlarla ilgili olarak, bunların başlı başına anlamları yoktur. Kelime teşkili unsurlarından çok ayrı türlerde kelimelerin sonlarına gelmeleriyle ayrılırlar. Çeşitli şekillerin sonuna gelebildiklerinden dolayı son ekler de değildirler. Bu edatlardan bazıları son ekler gibi, kendilerinden önce gelen kelime ile ünlü uyumuna girerler, diğerleri bağımsızdırlar. “Son ek” ile edat arasındaki sınırın nasıl kaygan olduğunu tag “gibi”nin farklı durumları gösterir., natag yanında na tag “nasıl” antag yanında anı tag “onun gibi, öyle” (Gabain, 1995, s.104) şeklinde enklitik edatları ile ilgili görüşlerini belirtmiştir.

Eski Türkçe döneminden beri var olan bu edatlar Orta Türkçe dönemi eserlerinde de kendini sıkça göstermektedir. Kutadgu Bilig de bu eserlerin başında yer almaktadır. Ayrıca XI-XIII. yüzyıllar arasını kapsayan Orta Türkçe dönemi Oğuzcasının dil hususiyetlerini yansıtmaları bakımından da değer taşımaktadır.

XI. ve XIII. yüzyıllar arasında Oğuzcanın XIII. yüzyıl sonrası Oğuzcasına oranla daha farklı bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Oğuzca, Eski Türk yazı dilinden ayrılarak yerli Oğuz özelliklerine dayanan bir yazı dili kurma çabası içindedir. Ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz dağarcığı özellikleri bu durumu tanımlamaktadır. Bu dönemde Oğuzca, dil yapısı ve tarihi gelişme şartları bakımından bir geçiş dönemi aşamasındadır. XVI. yüzyılda artık bütün yerli özellikleri ile bağımsız bir yazı dili olarak kurulmuş

bulunmaktadır. Anadolu bölgesinde kurulup gelişmiş olan ve XV. yüzyıl ortalarına değin süregelen Eski Anadolu Türkçesi, yerli Oğuz yazı dilinin ilk ve karakteristik örneğidir. Bundan önceki dönem yani XI-XIII. yüzyıllar arası ise yerli ağız özellikleri ile Eski Türk yazı dilinden gelme özellikleri bir arada bulundurduğu dönemdir (Korkmaz, 1995, s. 242-243). Bu döneme ait ses ve şekil özelliklerini Kutadgu Bilig'de de bulmaktayız. Başka kelimelerle beraber kullanıldıklarında anlam kazanan ekler olarak bakılan enklitik edatlarının da Kutadgu Bilig'de sıkça yer aldığı görülmektedir. Beyitlerdeki anlamın tam olarak anlaşılması bakımından bu edatlar önemli görev üstlenmişlerdir.

Kutadgu Bilig'de Kullanılan Enklitik Edatlar Şunlardır:

Ma / Me:

Eski Türkçe, Karahanlı ve Harezmi sahalarında sık kullanılan bir tekit ve bağlama edatıdır. Batı Türkçesinde nadir olarak kullanılan bu edat da/ de anlamlarıyla Karahanlı Türkçesinde sıkça kullanılmıştır. (Hacıeminoğlu, 1971, s. 248). Kullanılışı ve vazifesi itibari ile ok/ök ve da/de edatlarının aynıdır. Kendinden önceki sözün umumi ahengine uyarak ek hususiyeti gösterir. Eski Türkçede beglerge bolğıl başlık ma menlep (Oğ. K. 246). Karahanlı sahasında: yana ma saña aydım (KB. 1088). Harezmi sahasında da/de, ve ve manasında kullanılmıştır. Bu kullanım Kıpçaklar ma sazın yirke saldı (K. 1623) şeklinde örneklendirilmiştir. (Hacıeminoğlu, 1971, s. 249).

Arat ma/me'nin dahi, da, de, ve anlamında geldiğini (Arat, 1979, s. 307) Üstüner ise ma ve ok edatlarının pekiştirme işlevi taşıdığını ve zaman içinde bunların ekleştiklerini belirtmiştir. (Üstüner, 2003, s. 237). Gabain bu eki ymä (nadiren de:) mä, /ma şeklindeki bir kuvvetlendirme; ayrıca, aynı türden olmayan vasıflıkları ayıran bir şekil, temelde ise bir son çekim edatı olarak tanımlamıştır. män ymä "ben de", ançulayu+ma "tam öyle" (Gabain, 1995, s.105). Clauson da Gabain'in değerlendirmesine benzer bir şekilde ma/me'nin dahi, yine, bir de, de anlamına gelen yeme'nin bir kısaltması olduğu, (Clauson, 1972, s. 765) fikrini savunmuştur.

Clauson'un etimoloji sözlüğüne bakıldığında ma/me edatının aşağıda sıralanan üç ayrı görevinden bahsettiği görülmektedir. (Clauson, 1972, s. 765).

1. Önceki kelimeyi pekiştiren bir edattır.
2. "ve" veya "da, de" anlamına gelen bir edattır.
3. "ne" veya "kim" gibi soru edatlarına eklendiğinde "ne.....ise" ya da "kim.....ise" anlamına gelir.

Kutadgu Bilig'deki bu kullanım şekillerini örneklendiren beyitler aşağıda yer almaktadır.

Bu örneklerde me edatının neçe ile beraber kullanılarak ne kadar ise şeklinde bir anlam ifade ettiği görülmektedir.

ölüm kelse tutsa ökünç aşkı yok
neçe me ulısa kara yér katı (1371)
Ölüm gelip çatınca, peşimanlık fayda etmez, kara toprak altında istediğin kadar feryat et.

bilig bilse künde kutadur küni
neçe me kiçig erse bolur uluğ (1814)
İnsan bilgi bilirse hayatta günden güne saadeti artar, kendisi ne kadar küçük olsa bile yeri büyük olur.

arığsız kılınçı vefâsız cefâ
neçe me yitürse şeker hem yilig (2198)
Ne kadar şeker ve ilik ile beslesen dahi, temiz olmayanın hareketi vefasız ve cefalı olur.

Neçe me kul erse közi tok beg ol
suk öz beglikindin bu kulluk yég ol (2619)
Gözü tok olan kul olsa bile beydir, haris kimsenin beyliğinden bu kulluk daha iyidir.

Neçe me ağır kelse barğu kerek
İligke tegip bir körüngü kerek (3457)
Ne kadar ağır gelse bile, senin oraya kadar gidip, hükümdara bir görünmen gerek.

neçeme méni edgü tutsa özüñ
yoñağçı yoñasa tügölgey yüzüñ (5860)
Bana ne kadar iyi gözle baksan bile gammazların fitneleri seni benden soğutabilir.

ma/me edatının sonuna geldiği sözcüğün anlamını pekiştirdiği görülmektedir.

yana ma saña aydım uşbu sözüm
kılınçım yayığ tép ne irsel özüm (1089)
Bununla da sana mahiyetimi anlatmışım, bana gönül bağlamamalı idin.

yana ma bu ârzû maña boldıg
munıemlemese özüm bargu y'g (3871)
Bu arzu benim için bir hastalık oldu, bunun burada tedavisine imkan yoksa benim oraya gitmem gerekir.

Bazı beyitlerde ma/me edatının da/de anlamına geldiği görülmektedir.

takı bir sözüm bar ayıtğu saña
anı ma ayu b'rgil emdi maña (4160)
Sana soracak bir sözüm daha var, onu da bana söyle.

munı ma ayu bér maña sen bu kün
negü teg katılğu ukayın ögün (4164)
Bugün sen bunu da bana söyle, onlar ile nasıl münasebetler kurmalıdır, bunu da iyice öğrenmiş bulunayım.

yanut bérdi ögdülmiş aydı bu ma
kereklig-turur ay kadaş aysama (4165)
Ögdülmiş cevap verdi: Ey kardeşim bu da çok mühim ve üzerinde durulacak bir meseledir dedi.

munı ma saña emdi ögretgü ol
negü teg yorığu anı bilgü ol (4166)
Bunu da şimdi sana anlatmalıyım, bu hususta nasıl hareket edileceğini bilmen lazım.

munıñda adın ma takı bar sözüm
anı ma ayu bér ay körklüg yüzüm (4315)
Bundan başka bir sözüm daha var ey güzel yüzlüm onu da bana söyleyiver.

Mat/met:

Arat mat/met edatını böyle, öyle, artık anlamlarına gelen bir kelime olarak tanımlamıştır. (Arat, 1979, s. 315). Kutadgu Bilig'de bu edatın mat şeklinin kullanılmadığı ve met şeklinin ise eserde 1795 nolu beyitte “böyle”, 6578 nolu beyitte de “artık” anlamlarıyla kullanıldığı görülmektedir. İsim ve isim soylu sözcüklerle çekimli fiillerin sonuna gelen ve eklendiği sözcüğe farklı fonksiyon veren mat/met edatının Türkçe'nin en eski dönemlerine ait olan metinlerde yer aldığı bilinmekte ve bu sözcüğün kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır.

Räsänen mat/met'in fiillerden sonra gelen bir kuvvetlendirme edatı olduğunu belirterek Telüççe'de ciddi, kesin, tam olarak, anlaşılır gibi anlamlara geldiğini söylerken, (Räsänen, 1969, s. 325-330) Brockelmann mat sözcüğünün ma pekiştirme edatından geldiğini belirtmektedir. (Brockelmann, 1954, s. 191). Nadelyaev, Drevnetyurskiy Slovar adlı eserde Kutadgu Bilig'den örnekler verilerek bu sözcüğün bir kuvvetlendirme ve pekiştirme görevinde kullanıldığını gösterirken, (Nadelyaev, 1969, s. 336-345) Erdal mat edatının işaret, soru ve kişi zamirlerine ve fiillere eklendiğini belirtmektedir. (Erdal, 2004, s. 334).

İlk defa Tekin'in XI. Yüzyıl Türk Şiiri adlı eserinde Eski Uygur Türkçesi dönemine ait nazım parçalarında mat/met edatının kullanımına rastlanmaktadır.

Mundağ yañın kimler sizni qolulayu
Munılayu körgeli neñ umasarıma
Munçakıya ömek öze kutrulular
Muna bu mat muñadıñıg edgüñ erür

Bu şekilde kimse sizi kollayarak, böylece görmeğe hiçbir vakit muktedir olmasa bile, onlar bu kadarcık düşünmekle dahi kurtulurlar, işte bu öyle senin fevkalade iyiliğindir (Tekin, 1989, s. 15-55).

Kaşgarlı'nın bu edatı ilk kez öyle, ancılayın şeklinde tanımlayarak kullandığı görülmektedir (Atalay, 1986, s. 321).

Ertiş suwı yimeki
Sıtgap tutar bileki
Kür met anıg bileki
Kelgelimet irkişür (Atalay, 1986, s. 325)

Karahanlı Türkçesinden sonra kullanımına rastlanmamıştır. Kıpçak dönemi eserlerinde mat şekli yoktur; fakat o döneme ait metinlerde Codex Cumanicus ve İrşüdü'l-Mülük ve's-Selâfin mat/met edatıyla görevce ve anlamca uyuşan magat şekline rastlanmaktadır.

Kutadgu Bilig'de met edatının geçtiği beyitler:

ne teg met yumıttı bu erdem saña
ayu bérğil emdi munı sen maña (1795)
Nasıl oldu da bu fazilet sende toplandı, şimdi sen bana bunu söyle.

kimi sewdim erse sewüg cânça tuttum
cefâ keldi andın kimi met seweyi (6578)
Kimi sevdim ise onu sevgili canım gibi tuttum, fakat ondan da cefa geldi, artık kimi seveyim.

Bu beyitte met edatının birleşik olarak yazılmış kullanımına rastlıyoruz.

séni erdüküñ teg ögümez özüm
séni senmet öggil kesildi sözüm (33)
Seni olduğun gibi methetmiyorum; seni sen methet sözüm kesildi.

Ok/Ök

ok/ök edatının Eski Türkçe döneminden itibaren bir kuvvetlendirme edatı olarak kullanıldığı görülmektedir. Gabain'in Eski Türkçenin Grameri adlı eserinde bu edatla ilgili olarak anta ok "hemen sonra"; timin ok "hemencecik"; ançulayu ok "tam böyle (tam bunun gibi)"; bir ök "fakat"; u-madın ok "tam muktedir olmadan (tamamıyla yapamadan, yapacak durumda olmadan)" nâçük< nâ+çä ök "tam bunun gibi", "nasıl?" şeklindeki kullanımları (Gabain, 1995, s. 105), Clauson'un etimoloji sözlüğünde ise özüm ök, "bizzat kendim", ben ök "ben", öküş ök "çok fazla" gibi örnekleri görülmektedir (Clauson, 1972, s. 76).

Eski Türkçe dönemindeki kullanımıyla ilgili olarak Tekin, ok/ök edatının eylemleri zamirleri ve zarfları pekiştirdiğini belirterek bu durumu Orhon yazıtlarının çevirisinde bizzat göstermiştir. bilgisi çabışı ben ök ertim "Onun başdanışmanı ve başkumandanı ben idim." (T 7), kızıl kanım töküti kara terim yüğüürü işig küçüg ben ertim ök "Kızıl kanımı akıtarak, kara terimi döktürerek (ona) hizmet ettim." (T 52).

Eski Türkçedeki ma/me ve ok/ök edatları sıralama, bağlama, özellikle kuvvetlendirme görevleriyle Batı Türkçesinde yaygın olarak kullanılan da/de edatıyla karşılanmaktadır.

Korkmaz bu edatı ayrı bir makale konusu olarak incelemiştir. ok/ök edatının Eski Türkçe, Uygur, Karahanlı ve Harezmi Türkçesi dönemlerinde sıkça kullanılan bir edat olduğunu belirtmiştir. Karahanlı ve Harezmi Türkçesi metinlerinde bir sayı adı ile birleşen ök edatı bir kelimesindeki teklik ve kısıntı anlamını daha da kuvvetlendirerek -cık/-cik küçültme ekine muadil bir vazife görmekte ve birök "biricik", "bir tanecik", "bir tek" anlamlarıyla sıfat ve zarf olarak kullanılmaktadır. Rabguzi'nin Kısasü'l-enbiyasında zaman isimlerinden sonra gelen ok, zaman zarfı olarak kullanılan isimlerin anlamını kuvvetlendirmiş ya da bunların zaman ifadesini çabuklaştırdığından dolayı ok edatı ile birleşen zaman

isimleri bir zaman zarfı durumu göstermiştir. Edatın de/da, dahi, bizzat, sırf, yalnız, sadece gibi anlamlar içerdiği yalın ya da ek almış isimlerden sonra kullanılarak o ismin anlamını cümle içinde vurguladığı belirtilmiştir. (Korkmaz, 1995, s. 99-101).

Arat Kutadgu Bilig dizininde ok/ök edatını kuvvetlendirme edatı olarak tanımlamıştır (Arat, 1979, 357). Clauson da bu edatı aynı şekilde tanımlamış ve edattaki ses değişikliklerinin eklendiği kelimenin ünlüsüne göre olduğunu belirtmiştir. (Clauson, 1972, s. 76). Türk dilinde edatlarla ilgili çalışma yapan Hacıeminoğlu da ok/ök edatını kuvvetlendirme edatları içinde değerlendirerek “hep”, “daima”, “yalnız”, “bizzat”, “hiç”, “de/da” şeklinde anlamlandırmış ve kullanım bakımından da da/de ye benzetmiştir. Edatın anlamının, sesin kalınlığının ya da inceliğinin sonuna geldiği kelimeye göre şekillendiğine dikkat çekerek bu edatın tam olarak Batı Türkçesindeki da/de’yi karşılayarak cümleleri birbirine bağladığını özellikle Türk dilinin Batı Türkçesinde ok/ök edatı olmadığı için de da/de edatının ortaya çıkıp geliştiğini ifade etmiştir. (Hacıeminoğlu, 1992, s. 250-254).

Atalay’ın Divanü Lugati’t-Türk tercümesinde bu edatın hal anlamını katan bir enklitik olarak kullanıldığı görülmektedir. baya ok geldim “biraz önce geldim”; emdi ok aydım, “bu saatte söyledim” (Atalay, 1986, s. 37). ok/ök edatı Kutadgu Bilig’de “çok”, “hep, daima”, “yalnız”, “bizzat”, “hiç”, “de/da”, “yine” ve pekiştirme anlamlarında kullanılmaktadır.

Pekiştirme anlamında:

ilig aydı emdi maña çäre yok
munı edlese-men kişi bolğu ok (1633)
Hükümdar devam etti şimdi benim için başka bir çare yok, onu yetiştirsem o muhakkak adam olur.

bağırsak kerek hem közi köñli tok
bütün çın kılıkı köni bolsa ok (2607)
Elçi gözü gönlü tok, içten bağlı, itimat edilir, doğru ve dürüst tabiatlı bir insan olmalıdır.

tiriğ bolsa yalñuk tilep tapşur ok
esen bolsa barmış yana kavşur ok (3314)
İnsanlar sağ olurlarsa, birbirlerini arayıp bulurlar, can sağ olursa, ayrılan yine muhakkak kavuşur.

üküş kıldım emdi saña men yazuk
seniñ rahmetiñde bu yazuk az ok (3775)
Ben sana karşı çok günah işledim, senin rahmetin karşısında bu günah çok azdır.

sözüm tutsa asğıyarın teggey ök
kalıtutmasa sen saña bolğa yük (5393)
Sözümü yutarsan yarın faydası okunur, eğer tutmazsan vebal altında kalırsın.

Bizzat anlamında:

habib sawçı yolu méni yetteçi
ol ok sawçı bolsu elig tutaçı (388)
Sevgili resulün yolu beni selamete götürecektir, o resul bizzat bana şefaet etsin.

hakıñnı öteyümedim men seniñ
bayat ok ötesün seniñ haklarıñ (1560)
ben senin hakkını ödeyemedim, senin hakkını bizzat Tanrı ödesin.

Yalnız, sadece, tek anlamında:

saña ok törütmedi teñri tamuğ
saña aymadı bu ‘adâbığ kamuğ (3333)
Tanrı cehennemini yalnız senin için yaratmadı, bütün bu azapları yalnız senin için zikretmedi.

tek ök bir saña öz katılmış üçün
yası munça erse küçeme küçün (3365)
Bir tek seninle buluşmamın zararı bu kadar olursa, artık beni fazla zorlama.

bu yalnızlukumdın maña yası yok
öz dîn esenin munın buldum ok (3359)
Bu yalnızlığımın bana zararı yoktur, ten ve din sıhhatini ben burada buldum.

bir ök bil tilin ög bütürgil köñül
tapuğkıl köñül til köni tut amul (3900)
Onu bir tek bil, ona hamd et ve gönülden inan, ibadet kıl, imanın gıll-u-gişten ârî olsun.

tilekim bu ok men bile bolsa-men
elig bir kılıp ked tapuğ kılsa-men (3884)
Benim arzum onun ile birlikte çalışmak ve el birliği ile daha iyi hizmet etmek idi.

kişike sınağı bir ök körse tap
tilek bilgüke bir tilin yörse tap (3963)
İnsanı tecrübe etmek için, onu bir defa görmek kafidir, arzusunu anlamak için onun birkaç sözü
kafidir.

bir ök oğlu erdi bu ay toldınıñ
kiçig erdi yaşı uş ol oğlınıñ (1158)
Bu Ay-Toldı'nın bir tek oğlu vardı bu çocuğun yaşı henüz küçük idi.

da/de anlamında:

tüzü işleriñe yéme ök selâm
tegürsün bayatım kesüksüz ulam (3906)
Tanrı onun büsbütün ashabına da devamlı olarak selamlarını ulaştırırsın.

bir ök erse düşmân miñ ol yaşlıkı
miñin dôstuñ erse bir ol azlıkı (4190)
Düşman biricik de olsa onun zararı bindir, binlerce dostun olsa bile, daima bir tanesi eksiktir.

olarka yéme ök katıl ay kadaş
birü tur olarka yégü içgü aş (4330)
Ey kardeş onlar ile de münasebet kur, onların yiyecek içeceklerini eksik etme.

yana ok buşup aydı ilig sözi
ayur ay biligsiz kişi munduzı(643)
Hükümdar aynı şekilde hiddetle konuşmaya devam etti ve dedi: Ey bilgisiz, ey ahmak insan.

Çok anlamında:

kalı ornaşa bu otun er éli
idi ök uluğ yas kılur bu kulu(4073)
Eğer bu mevkilere küstah ve aşağılık adamlar yerleşirse, bu hizmetkârlardan beye büyük zarar
gelebilir.

Dayima, her zaman anlamında:

neçe beg kiçig erse atı beg ök
tapuğçı atında beg atı yég ök (4084)
Bey ne kadar küçük olursa olsun, onun adı beydir, hizmetkâr adından bey adı üstündür.

künüg kör irilmez tolu ok-turur
 yaruklukı bir teg talu ok-turur (825)
 Güneşe bak küçülmez, bütünlüğünü daima muhafaza eder, parlaklığı hep aynı şekilde kuvvetlidir.

maña ok tapındıñ kiçigde berü
 körü öğrenü bildiñ edgü törü (1941)
 Küçüklüğünden beri hep benim hizmetimde bulundun, görüp öğrenerek, iyi kanunlar elde ettin.

Hiç anlamında:

tilin serme irme bolun eymenük
 ağu ol olarnıñ eti birtem ök (4349)
 Sert ve kaba bir dil kullanma, onlardan çekin onların eti yenmez, zehirdir.

ilig aydı uktum sözüñni tükel
 tiriğ sözlemese idi ök muhâl (968)
 Hükümdar dedi sözünü tamamen anladım, fakat yaşayan birinin hiç konuşmaması lazımdır.

Erinç

Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Edatlar adlı çalışmasında erinç kelimesini belki, galiba, herhalde olarak tanımlamaktadır. Eski Türkçede kullanımına örnek olarak anta kisre inisi diye başlayan cümleyi örnek olarak vermiş, Karahanlı sahasında ise ol bardı erinç “ o belki vardı” (Div. III. 449-13); yandı erinç oğrağı “belki kurdundan vazgeçti”(Div.III. 65-12) şeklinde örneklendirmiştir. (Hacıeminoğlu, 1971, s. 241).

Gabain, Eski Türkçenin Grameri adlı çalışmasında kitabelerde ärinçin bir tahmini ifade etmek için kullanıldığını belirterek, anda kisrâ inisi eçisin tæg kılınmadık ärinç “ondan sonra belli ki küçük kardeşler büyük kardeşler gibi gayret etmemişlerdir”. kântü bilingäy ärinç “muhakkak kendi bilecek”, adın säwâr amrakınız bar arki “belli ki başka bir sevgiliniz var” şeklindeki örnekleri vermiştir. (Gabain, 1995, s. 105).

Bu edat eski Uygur Türkçesinde ise kesinliği tam olarak belli olmayan, yüksek olasılığı belirtmek için kullanılmıştır. Hamilton erinç kelimesini herhalde, kuşkusuz anlamlarına gelen bir isim fiil olarak tanımlamıştır. (Hamilton, 1998, s. 146).

amrak ögüküm könglin neçük berteyin men ağıçı barçakı ağıçılar birer ödün öngi barzun kentü bilingey erinç tep yarlıgkadı. (Tekin, 1960, s. 15). “Sevgili yavrumun gönlünü nasıl kırarım? Ne kadar hazineci varsa, hepsi, zamanında (prens geleceği zaman) başka bir yere gitsin. Kuşkusuz o bunu anlayacaktır” (Hamilton 1998: 15).

Arat bu edatı “olur ki”, “belki” olarak tanımlamaktadır (Arat, 1979, s.157). Bunun dışında ola ki, galiba, umulur ki anlamlarıyla daha çok cümle sonunda kullanılarak anlamı güçlendirmiştir.

Erinç Kutadgu Bilig’de daha çok katiyen, kesinlikle anlamlarına gelmektedir.

tadu birle katlıp törümiş kılınç
 ölüm buzmağınça buzulmaz erinç (882)
 İnsanın tıynetine sinmiş olan ahlak, ölüm bozmadıkça katiyen bozulmaz.

bu törtünç yawuz begke arkuk kılınç
 beşinçi yarağsız bu yalğan erinç (2062)
 Bir bey için fena olan şeylerin dördüncüsü inatçılıktır, yakışmayan bu şeylerin beşincisi şüphesiz yalancılıktır.

bularda eñ ınğa bu arkuk kılınç
 bu arkuk kılınçlığ ne muñluğ erinç (2064)
 Bunların en kötüsü inatçılıktır, inatçı kimse, hiç şüphesiz, çok sıkıntı çeker.

urur cân yuluğlap tapuğçı kılıç
anıñ asğı él kend uluşlar erinç (2999)
Hizmetkâr canını feda ederek, kılıç sallar, bunun karı, şüpheşiz, ildeki memleket ve şehirlerdir.

törü yok toku yok yême kıl kılınç
törüsüz tapuğçı yaramaz erinç (3739)
Bende usul-erkân, bu işlere lâıyk tavır-hareket ve vukuf yoktur, âdâb ve erkânı bilmeyen
hizmetkâr hiçbir işe yaramaz.

saña kim tegürdi bu kadğu sakınç
negü erki hâliñ sözüg ne erinç (6233)
Kim seni bu kaygı ve kedere düşürdü, bu halin nedir, cevabını öğrenmek istiyorum.

Acaba anlamında:

ölüm kadğusı tuttu ketti sewinç
ölümde kedin işnegü teg erinç (2850)
Ölüm kaygısı sardı, sevinç artık bizden gitti, ölümden sonra, acaba, halimiz nice olacak.

saña tegdi kaç kün bu kadğu sakınç
tegümediñ işke işiñ ne erinç (6350)
Birkaç gün kaygı ve keder içinde kaldığın için, sen de işle pek meşgul olmadın, acaba işler nasıl
gidiyor.

Erki

Yapılan çalışmalar incelendiğinde Korkmaz'ın bu edatla ilgili çok detaylı bir çalışmasına rastlamaktayız. Korkmaz ki edatıyla nispet ki'sini karşılaştırarak her iki edatın birbiriyle benzerlik ve farklılıklarını inceleyerek (Korkmaz, 1995, s. 620-624) bu edatın Farsçadan gelen ki bağlama edatıyla herhangi bir ilgisi bulunmadığını Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde şüphe, pekiştirme ve tahmin görevleri yapan erki edatındaki r sesinin düşmesi ve e ünlüsünün eklendiği kelimenin son ses ünlüsüyle kaynaşarak erki > ki şekline dönüşmesiyle oluştuğunu belirtmiştir. (Korkmaz, 2003, s. 1081-1083).

Çağatay da benzer bir şekilde erki edatının erki > iki > ki şeklinde morfolojik bir değişim geçirdiğinden söz etmiştir. (Çağatay, 1963, s. 245-247).

Uygur edebiyatı döneminde de tahmin ve şüphe anlamını karşılamak için sıkça kullanılan bir edattır. Eski Türkçe dönemi metinlerinde er- şeklinde geçen edatın daha sonra Oğuz Türkçesi döneminde i- şekline dönüştüğü görülür. Bu edat Anadolu'daki Oğuzcada ilk olarak iki şeklinde kullanılır. Daha sonraki dönemde ise i ünlüsü soru kelimeleri ve ekleri ile birleşerek düşer. Erki edatının iki şeklindeki hali Eski Anadolu metinlerinin bazılarında tek tük olarak kullanılmıştır.

XV. yüzyıl şairlerinden Atayı'nın Câmî'u'n-nezâ'ir'de bulunan bir gazelinin matla beytinde erki edatının iki şeklinde kullanılışının örnekleri bulunmaktadır.

Şol râh-zen ki kesdi bize yol ne cân iki
Cismümde mihri-y-ile anun oldı cân iki

Ahmet Paşa'nın gazellerinde de iki edatının yer aldığı görülmektedir.

Zülfinde ruhları aceb anun ne mâh iki
Kim bir gicede bakana görindi mâh iki

Korkmaz iki edatının mı/mi soru ekinden sonra gelmesinden dolayı ön seste bulunan ünlülerin ses değişmelerine bağlı olarak aynı şekilde kalamayıp düştüğünü ve sonuçta ki haline geldiğini belirtmiştir (Korkmaz, 1968, s. 394). XVI. yüzyılda bazı beyitlerde hem erki edatının iki'li hem de ki'li şekillerinin yer aldığı dikkat çekici beyitler de bulunmaktadır. Bunlardan biri XVI. yüzyılda yaşamış olan Amri'nin gazelidir.

Amri'yi bir güzel sever dirler
Kim iki sevgügi Dukâ mı ki (Çavuşoğlu, 1979, s. 165).

Hacıeminoğlu Türk Dilinde Edatlar adlı çalışmasında Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Karahanlı ve Harezmi saharında erki edatının kullanımıyla ilgili birçok örnekler verdiği görülmektedir. (Hacıeminoğlu, 1984, 241). Eski Türkçede ne türlü bolur erki (Oğ. K. 76); yavalturgalı uğay erki tip..(TTT. X. 81); kim erdi erki bu bütün yırtın (TTT. X. 251), Karahanlı sahasında erki “belki, acaba” anlamında kullanılmıştır. o kelür mü erki “o gelir mi ki acaba”(Div I. 129-11), Harezmi sahasında erki “belki, acaba, kim bilir “ anlamında kullanılmıştır. ne haber kelür tip ol arada mekkeniñ begi Ebu Süfyan keldi. (Nehc. 46-11), Çağatay sahasında irkin “acaba, yoksa anlamlarında kullanılmıştır. mihriba bolay mu irkin hecr-i mihrin sahlısam (Şeyhbâni Han Divane, 162b-3), Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinde süreklilik ifade eden bir kuvvetlendirme edatı olarak kullanılmıştır. (Hacıeminoğlu, 1984, 242).

Arat Kutadgu Bilig adlı eserin dizininde erki edatını şüphe ve tereddüd edatı olarak tanımlamaktadır (Arat, 1979, s.158). Eserde de aynı tanıma uyan örnekler bulunmaktadır.

Acaba anlamında:

bu ay toldı aydı ay ilig kutı
negüke buşar erki toldı otı (637)
Ay-Toldı: Ey devletli hükümdar, acaba niye hiddet buyruldu da böyle ateş kesildin.

yazukum ne erki bilümez özüm
ayu bérésü ewre eşitsü sözüm (638)
Acabâ günahım nedir, kendim bilmiyorum, bana bunu söyle sonra bir de benim sözümü dinle.

esen barmu erki et öz inçlikin
negü teg yüder erki üdleki yükin (3198)
Vücudun sağ ve selamet midir, devran yükünü acaba nasıl yükleniyor.

Şüphe ve tereddüd anlamında:

nelük kodtım erki bu edgü işig
nelük söktüm erki yazuksuz kişig (1130)
Ah, sanki niçin bu iyi işi bıraktım, sanki niçin bu günahsız insanlara kötü sözler söyledim.

nelük toğdım erki yana ölgeli
nelük küldüm erki sıgıt körgeli (1136)
Ölecek olduktan sonra sanki niye doğdum, ağlayacak olduktan sonra sanki niye güldüm.

Ol Edatı

Arat ol kelimesini dİr/dUr eki ve de işaret sözü olarak anlamlandırmıştır (Arat, 1979, s. 338-339). Clauson ol edatının Kutadgu Bilig’de hem dİr/dUr eki olarak, hem işaret zamiri olarak hem de kuvvetlendirme edatı olarak yer aldığını belirtmiştir. (Clauson, 1972, s. 123). Arat’ın hazırlamış olduğu Kutadgu Bilig’in İndeksine bakıldığında ise ol edatının tanımında kuvvetlendirme edatı ifadesinin bulunmadığı görülmektedir.

O anlamında:

neteg kim tiledi me boldı kamuğ
kimi kim tilese kılur ol uluğ (6)
Nasıl ki, diledi ve her şey oldu, böylece o kimi isterse onu yüceltir.

küder ol ajunda saña iki yol
bu iki yoluñda kayu erki yol (1391)

O dünyada seni iki yol bekler, bu iki yoldan acaba, hangisi sana nasip olacak.

bu begler ne yolça yorisa kalı
uş ol beg yorıkıbu kulnuñ yolu(2113)
Beyler hangi yoldan giderlerse beylerin bu gidişi kulun da yoludur.

Var anlamında:

yana ma ayıttı tilekiñ ne ol
negü iş kılur sen kerekiñ ne ol (525)
Yine tekrar sordu: Dileğin nedir, ne iş yaparsın, bir şeye ihtiyacın var mı?

dİr/dUr anlamında:

ajun bir tüşün ol gûrûñ bir tüşün
bu tüş tün kopursa tüş tün ol ajun (1390)
Bu dünya bir konak, mezarın ikinci bir konaktır, bundan sonraki ilk konak öteki dünyadır.

bu sözke tanukı munu bu söz ol
söziñe baka körse ma'nî tuz ol (2112)
İşte bu söz de buna şahittir, bu sözün dikkat edersen manası buna uygundur.

sewinçi az ol körse kadğu üküş
az ol öggüçisi telimrek söküş (2148)
Dikkat edersen, sevinci az kaygısı çoktur, öğeni az fakat söğeni daha çoktur.

Yime edatı

Orhon yazıtlarında çok sık geçtiği görülen yime edatı hep, bütün, tamamıyla, yine, dahi anlamlarıyla kullanılan ma/me edatını karşılamaktadır. (Clauson, 1972, s. 765). Buyrukı yime bilge ermiş erinç, alp ermiş erinç, begleri yime budunı yime tüz ermiş (Orkun 1987: 30, ID3), Buyruğu da bilgili imiş tabii, cesur imiş tabii. Beyleri de milleti de doğru imiş vb.

Eski Uygur Türkçesi metinlerinde daha çok azu ve azuç kelimesiyle beraber geçip bir olasılık belirttiği görülmektedir. Uygurcada yime, yana kelimelerinin ok edatı ile birleşerek hem cümle açıcı, hem bağ, hem de bir tekerrür ve kuvvetlendirme zarfı olarak kullanılmıştır. Nat atlıg işiç elig bire kiñ ol, upanat işiçniñ kiñi elig bir bire ol, yime ok çadarlıg suvın üzüksüz tolu kaynar: nat atlı kazan elli ege genişliğinde upanat denilen kazanın genişliğide elli bir egedir. O da yine küllü su ile kesintisiz dolu bir halde kaynar (Bang, W. (Arat) R. R. Türlü Cehennem Üzerine Uygurca Parçalar, TM. IV. 251-131). Aynı şekilde yime ok kullanımının Kutadgu Bilig'de de devam ettiği görülmektedir.

keçürdi yime ok ata kadgusın
babasının matemini yine böyle hayırlı işler yaparak geçirdi. (173-1565)

Atağ ögretümedi erdem bilig
Tegümedi mindin yime ok elig
Baban sana fazilet bilgi ögretmedi, ben de bu hususta sana pek yardım edemedim. (197-1794).

Hacıeminoğlu yime /yime edatını “yine, dahi, ve, de” şeklinde anlamlandırmış olup, kayu yime ançulayu ok (TTT. IV. B. 36); öleyin tiser yime ölü umaz.(SY. 451); Karahanlı sahasında tını yime üçükti “ yine sesi kısıldı” (Diy. II. 118-15); Harezmi sahasında yime öz begleri birle işret kılurda (K. LXII); yime çimgen çiçekler bağlar ara şeklinde örneklendirmiştir. (Hacıeminoğlu, 1971, s. 260).

Yime edatını Gabain'in yer yer, henüz, sadece, yine, da, ve şeklinde anlamlandırdığı, (Gabain, 1995, s. 95) Arat'ın da benzer şekilde yine, hep, dahi olarak belirttiği, (Arat, 1979, s. 544) Kutadgu Bilig tercümesinde ise sadece da/de, ve ve yine anlamlarıyla geçtiği görülmektedir.

da/de anlamında:

yéme yakşı aymış bu türk buyrukı
körüür köz yarukı oğul kız okı (1163)
Bir Türk veziri de çok güzel söylemiş: Oğul-kız hakikatte, gören gözün nurudur demiş.

kalı bu tü ni‘met kalırka yéme
özün yığlar erse yorı yığlama (1235)
Eğer sen bu çeşitli nimetler arkada kaldığı için ağlıyorsan, bırak bunlar da ağlamaya değmez.

tapuğsak ne özkey yeme eymenük
emânet bile bolsa köñli süzük (2337)
Hizmette hazır vefalı, emanete karşı titiz, ve bir de temiz gönüllü olmalıdır.

körü bar tözüke aş içgü tegür
kinikmiş bar erse yéme aş yitür (4652)
Dikkat et, herkese yiyecek ve içecek yetiştir, geciken varsa onu da yemeksiz bırakma.

yine anlamında:

yime yakşı aymış бүгү bilgi kēñ
eşıtgil munı sen ayâ kızğu eñ (1100)
Bilgisi geniş hakim yine iyi söylemiş, ey mesud insan sen bunu dinle.

Kutadgu Bilig’de enklitik edatı olarak kabul edilen ça/çe geçmemekle beraber öyle, öylece, o kadar anlamına gelen “ança”, ne kadar anlamına gelen “neçe”, nereye anlamına gelen “kañça” sözcüklerindeki ça/çe ekinin ça/çe edatıyla ilgili olduğu Karahanlı metinlerinde +ça ekinin kullanılıştan çıktığı ve yerini teg edatına bıraktığı düşünülmektedir (Korkmaz, 1995, s. 43-54).

La Edatı

Erdal’ın Old Turkic Word Formation adlı eserinde la/le’yi zarf olarak ele aldığı görülmektedir. La/ le ekinin aynı şekilde Eski Türkçe dönemine ait metinlerde geçen tünle, yanala, tañla zaman zarfı ifade eden kelimelere de eklendiği görülmektedir. Önler de La Zarf Eki adlı çalışmasında tünle, arala, basala, tirigle, katla, kurla, üzele kelimelerini ortaya koyarak la’yı zarf olarak düşündüğünü gösterip, len şeklindeki kullanımda ise la’nın ile kelimesiyle ekleşmesi sonucu ortaya çıktığını düşünüp Eski Anadolu Türkçesindeki laca, lagı, lak şeklindeki eklerinin de yine bu zarftan türetildiğini belirtmiştir. Sabahlaca gıdalan-, dünlece kalmak, acılaca, gündüzlece, artuklagı, gerilek vb. (Önler, 1996, s. 9-15).

Bu konuyla ilgili Üstüner, Türkçe’de Pekiştirme adlı eserinde la’yı ek-edat olarak kabul eder ve pekiştirmeyi seslerle, eklerle, söz dizimiyle ve kelimelerle şeklinde sınıflandırır. Kelimelerle pekiştirme grubu içinde edatlarla, zamirlerle, tekrarlarla ve ek-edatlarla şeklinde bir gruplandırmaya yer verir. La’nın tarihi lehçelerle beraber Bazkurt, Tatar, Türkmen, Özbek ve Yeni Uygur lehçelerinde, çağdaş lehçelerde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanıldığını söyler. (Üstüner, 2003, s. 214-219).

Nalbant’ın da konuyla ilgili “Türkçede Enklitik Edatı La” şeklinde bir bildirisinin olduğu ve konuyu çok geniş bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Aynı başlıklar altında la’nın yaşayan ve tarihi lehçelerdeki kullanımlarının yer aldığı bilgisi bulunmaktadır. Tarihi lehçelerde isim ve fiillerden sonra şeklinde ana bir başlık altında toplanmıştır. İsimlerden sonra ise zaman anlamı veren kelimelerden sonra, tekrar zarflarından sonra başlıkları altında inceleyip bunları örneklendirdiği görülmektedir. Kırgız, Yeni Uygur, Türkmen ve Tatarca’dan örnekler vererek yaşayan lehçelerde la kullanımını örneklendirmiştir. (Nalbant, 2004, s. 2157-2172).

Çağatay’ın Kazan Lehçesinde Bazı Tekitler adlı makalesinde la edatına ki, da ve ya anlamları vererek la’yı ayrı bir başlık altında aldığı görülmekte ve yine bu çalışmasında la/le edatının hem ismi hem de fiili pekiştirdiğini belirttiği görülmektedir.

La enklitiği ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında Reşit Rahmeti Arat’ın bu konuyla ilgili çok detaylı bir çalışması karşımıza çıkmaktadır. Atabetül-Hakayık neşrinin 34 numaralı notunda la

ekinin sayılara sınıflandırılarak eklendiği görülmektedir. Arat ayrıca körkle, tünle gibi kelimelerdeki la/le eklerine de dikkat çekmek istemiştir.

uluğ tutsa hamyet kür arslanlayu
ügi teg usuz bolsa tünle sayu (2314)
Arslan gibi hamiyeti yüksek tutmalı, baykuş gibi geceleri uykusuz geçirmelidir.

bayat edgü isiz yorıtısa kazâ
yorıtur anyatsa tünle uda (5988)
Tanrı iyi veya kötü kazasını bildirmek isterse, bunu gece yatarken uykuda bildirir.

SONUÇ

Kutadgu Bilig'de daha çok olasılık, tereddüd, şüphe, zaman bildirme, kesinlik gibi anlamları vermek için ok, ol, la, ma/me ve mat/met, erinç, erki ve yime enklitik edatları kullanılmıştır.

Daha çok şüphe bildirmek için kullanılan erki edatının değişime uğramış hali olan iki şeklinin çok geniş bir kullanıma sahip olmamakla beraber Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yer aldığı ve ses değişmelerine bağlı olarak uzun süre kullanılmadığı görülmüştür.

Metinlere bakıldığında özellikle XV. ve XVI. yüzyılda iki şeklindeki kullanımı görülen bu edatın ki ekiyle beraber bir süre kullanıldığı daha sonra ortadan kalktığı görülmüştür.

oğ/ök edatının Kutadgu Bilig'de “çok”, “hep, daima”, “yalnız”, “bizzat”, “hiç”, “de/da”, “yine” ve pekiştirme anlamlarıyla çok sık kullanıldığı görülmüştür.

İlk kez Eski Türkçe döneminde kullanıldığı tespit edilen mat/met edatı Karahanlı Türkçesi döneminde daha sık bir şekilde kullanılır olmuştur. Kutadgu Bilig'de bu edatın mat şeklinde kullanılmadığı ve eserin bütünü içinde met şeklinin sadece iki defa kullanıldığı bir yerde de sen kelimesiyle birleşik olarak geçtiği görülmektedir. Karahanlı Türkçesinden sonra kullanımına rastlanılmayan bu edatın Kıpçak dönemi eserlerinde magat şeklindeki kullanımına rastlanmıştır.

Kutadgu Bilig taranmasına rağmen diğerlerine göre daha az tatminkâr açıklamalara ulaşılan la edatının kelimelerle birleşik biçimde kullanımına rastlanmıştır.

Erinç edatının Kutadgu Bilig'de daha çok katıyen, kesinlikle anlamlarına geldiği birkaç yerde de acaba anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Dahi, yine, bir de, de” anlamına gelen ma/me edatının Kutadgu Bilig'de neçe ile beraber kullanılarak ne kadar ise şeklinde, de/da anlamında ve sona gelerek pekiştirme görevinde kullanıldığı görülmüştür.

Ol edatının Kutadgu Bilig'de hem dİr/dUr eki olarak, hem işaret zamiri olarak hem de kuvvetlendirme edatı olarak yer aldığını görülmüştür.

Yime edatının Kutadgu Bilig'de yine, dahi da/de anlamlarıyla kullanılmış şekli bulunmaktadır. Ayrıca yme, edatının bazı beyitlerde oğ edatı ile birleşerek hem cümle açıcı, hem bağ, hem de bir tekerrür ve kuvvetlendirme zarfı olarak kullanıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ARAT Reşit Rahmeti, (1951), Atebetü'l-Hakayık, Ateş Basımevi, İstanbul.
-, Reşit Rahmeti, (1979), Kutadgu Bilig III, İndeks, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, İstanbul.
- ATALAY, Besim, (1986), Divânü Lugâti't -Türk Tercümesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. I, Ankara.
-, Besim, (2006), Divânü Lugâti't Türk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. I, s: 321, Ankara.
- BROCKELMANN, C., (1954), Osttürkische Grammatik der islamischen Literatursprachen Mittelasiens, s: 191, Leiden.
- CLAUSON, Gerard, (1972), An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford University Press, London.
- ÇAĞATAY Saadet, (1963), “Türkçede ki > erki” TDAY-Belleten, TDK Yayınları, s: 245-250, Ankara.
-, Saadet, (1978), “Kazan Lehçesinde Bazı Tekitler”, Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler, s: 168-175, Ankara.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, (1979), Amrî Divânı, Tenkidli Basım, İstanbul Üniversitesi Yayınları, s: 165, İstanbul.

- ERCİLASUN, Ahmet B., (2008), “La Enklitiği ve Türkçede Bir “Pekiştirme Enklitiği” Teorisi”, Dil Araştırmaları, S. 2, s: 35-56, Ankara.
- ERDAL, Marcel, (2004), Old Turkic Grammar, Leiden-Boston.
- ERSOY, Habibe Yazıcı, (2011), “Başkurt Türkçesinde -sX ve -hAnA Kiplik İşaretleyicileri” Dil Araştırmaları, S: 8, s: 51-76, Ankara.
- GABAİN, A. Von, (1995), Eski Türkçenin Grameri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 532, s: 104, Ankara.
- HACIEMİNOĞLU Necmettin, (1996), Karahanlı Türkçesi Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, s: 101, Ankara.
- Necmettin, Türk Dilinde Edatlar, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, s: 241, İstanbul.
-, HAMILTON, J. R, (1998), İyi ve Kötü Prens Öyküsü, (Çev. Vedat Köken), TDK Yayınları, s: 146, Ankara.
- İPEK, Birol, (2009), “Divânü Lûgâti’t-Türk’te Geçen Enklitik Edatları”, Turkish Studies, Vol. 4/3, s: 1199-1212.
- KORKMAZ, Zeynep, (2003), Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK Yayınları, Ankara.
-, Zeynep, (1968), Türkiye Türkçesinin Ki Bağlama ve Şüphe Edatları Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı, Necati Lugal Armağanı, TTK Yayını, s: 389-394, Ankara.
-, Zeynep, (1995), “Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme” Türk Dili Üzerine Araştırmalar, TDK Yayınları, Birinci Cilt, s: 43-47, Ankara.
-, Zeynep, (1995), “Türkçede ok/ök Pekiştirme (İntensivum) Edatı Üzerine”, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. 1, s: 99-10, Ankara.
-, Zeynep, (1995), “Türkiye Türkçesinin ki Bağlacı ile ki şüphe Edatı Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı”, Türk Dili Üzerine Araştırmalar I, TDK Yayınları, s: 620-624, Ankara.
-, Zeynep, (1995), Kâşgarlı Mahmut ve Oğuz Türkçesi, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. 1, TDK Yay.:629, s: 242-243, Ankara.
- NADELYAEV, VM, vd, (1969), Drevnetyurskiy Slovar, s: 336-345, Leningrad.
- NALBANT, Mehmet Vefa, (2004), “Türkçe Enklitik Edatı LA”, V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, s: 2157-2173, Ankara.
- ÖNLER, Zafer, (1996), Türkçede -LA Zarf Eki, Uluslar arası Türk Dili Kongresi 1992, s: 9-15, Ankara.
- RÄSÄNEN, Martti (1969), Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen, Helsinki.
- TEKİN, Talat, (1989), XI. Yüzyıl Türk Şiiri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÜSTÜNER, Ahat, (2003), Türkçede Pekiştirme, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ.
- VARDAR, Berke, (1998), Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, ABC Kitabevi, İstanbul.